

SÜRREALISMI MANIFESTID

BIBLIOTHECA ARTIS POETICAE

SARJA KOLLEGIUM

Eneken Laanes (Tallinna Ülikool, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus)

Mihhail Lotman (Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool)

Maria-Kristiina Lotman (Tartu Ülikool)

Ülar Ploom (Tallinna Ülikool)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Märt Väljataga (kirjandusteadlane, ajakirja Vikerkaar peatoimetaja)

Tallinna Ülikool

André Breton

SÜRREALISMI MANIFESTID

Prantsuse keelest tõlkinud Kristjan Haljak

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2019

Bibliotheca ARTIS POETICAE

Bibliotheca Artis Poeticae
André Breton
Sürrealismi manifestid

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide
à la publication de l'Institut français
Raamatu ilmumist on toetanud Pariisi Prantsuse Instituut

Toimetanud Kaia Sisask
Korrektuuri lugenud Siiri Soidro
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

*«Preface à la réimpression du manifeste, Manifeste du surréalisme,
Avertissement pour la réédition du second manifeste, Second manifeste
du surréalisme, Avant, après, Prolégomenès à un troisième manifeste
du surréalisme ou non, Du surréalisme en ses œuvres vives»* on pärit
André Bretoni teosest „Manifeste du surréalisme“

© Pauvert, département de la Librairie Arthème Fayard, 1962, 1979
Autoriõigus (tõlge ja järelsõna): Kristjan Haljak, 2019
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2019

ISSN 2504-6144
ISBN 978-9985-58-874-1

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

Sürrealismi manifest

Eessõna manifesti kordustrükile (1929)	9
Sürrealismi manifest (1924)	13

Teine sürrealismi manifest

Eessõna teise manifesti taastrükile (1946)	73
Teine sürrealismi manifest (1929)	83
Enne, pärast.	162

Prolegomena kolmandale sürrealismi

manifestile või mitte (1942)	167
---	-----

Sürrealismist tema elavates teostes (1953)	185
---	-----

Järelsõna. Ilmne ja okultne reaalsus

(<i>Kristjan Haljak</i>)	197
----------------------------------	-----

SÜRREALİZMİ MANİFEST

EESSÕNA MANIFESTI KORDUSTRÜKILE

(1929)

Oli ette arvata, et see raamat muutub ja et sel määral, mil ta võttis kaalumisele maise olemise, lisades sinna siiski ka kõik selle, mis jääb kas sisse- või väljapoole olemisele harilikult antud piire, sõltub tema saatus otseselt minu saatusest, näiteks sellest, kas ma olen kirjutanud raamatuid või mitte. Need raamatud, mida mulle omistatakse, ei paista avaldavat mulle suuremat mõju kui paljud teised ja kindlasti ei mõista ma neid enam nii ideaalselt, kui neid oleks võimalik mõista. Hoolimata mõningatest vaidlustest, mis sürrealismi manifesti ümber aastatel 1924–1929 puhkesid, ilma arvestatavate argumentideta ei poolt ega vastu, jätkas inimkond väljaspool seda oma tormakat, minimaalsete õnnestumisvõimalustega seiklust, juhindudes oma kapriisest kujutlusvõimest, mis teeb ainsana midagi tegelikku. Oma teose uuesti avaldamine, teose, mida on loetud peaaegu nagu kellegi teise oma, on nagu äratundmine, ma ei ütleks isegi, et lapse äratundmine, kellest oli ette teada, et tema näojooned on küllaltki meeldivad ja kehaehitus kaunis tugev, vaid millegi äratundmine, mis oli olemas nii söakalt, kui sai, ent mida ei saa enam olemas olla. Ma ei saa sinna midagi parata, võin vaid süüdistada ennast, et ma pole suutnud olla kõiges ja alati prohvet. Küsimus, mille Arthur Cravan esitas André Gide'ile „väga väsinud ja

vanal häälel“ pole minetanud kübetki oma aktuaalsusest: „Härra Gide, kuidas selle meie ajaga nüüd oligi?“ „Kolmveerand kuus,“ vastas Gide ilma vähimagi pahatahtlikkusest. Nojah. Tõepoolest tuleb nentida, et meil on ajaga kehvasti, väga kehvasti.

Siin, nagu mujalgi, on heakskiit tihedalt põimunud hukkamõistuga. Ma ei mõista, miks ja kuidas ma elan, kuidas ma ikka elus olen, ja veel vähem mõistan elu ennast. Kui mõnest süsteemist, mille ma kuulutan enda omaks, millega ma vähehaaval kohandun, mõnest sellisest nagu sürrealism, jääb nüüd ja tulevikus alles piisavalt palju, et end sellesse matta, ei leidu seal ometi eales seda, mis teeks minust inimese, kes ma tahtsin olla, kui tahes leebe ma enda vastu ka ei oleks. Ent minu leebus on üksnes suhteline, võrreldes sellega, mida teised on minu vastu üles näidanud (või mitte minu vastu, ma ei tea). Ja ometi olen ma elus, olen isegi avastanud, et hoolin elust. Mida rohkem ma olen leidnud põhjust temaga lõpparvet teha, seda sagedamini olen tabanud end imetlemast mõnd suvalist parketilauda: see oli tõepoolest justkui siidist, siidist, mis oleks võinud olla sama ilus kui vesi. Ma armastasin seda kirkast valu, justkui oleks kogu maailma draamat mängitud läbi minu, justkui oleksin mina ühtäkki seda vaeva väärt olnud. Ent, kuidas nüüd öelda, ma armastasin seda valu nende uute asjade valguses, mida ma polnud veel eales näinud niiviisi säramas. Tänu sellele ma mõistsin, et kõigest hoolimata on elu antud, et elusa inimese puhul juhib mingi jõud, mis on sõltumatu sellest jõust, millega inimene end väljendab ja kuulama paneb, hindamatu tähtsusega

reaktsioone, mille saladus kaob koos inimesega. Seda saladust pole mulle avaldatud ja fakt, et ma seda tunnistan, ei tühista vähimalgi määral minu hästi teada olevat saamatust religioosse mõtiskelu vallas. Usun üksnes, et meie kahe vahel – minu mõtte, nagu see minu allkirja kandvatest kirjutistest ilmneb, ja minu vahel, keda mu mõtte tõeline iseloom seob mingi üritusega, millest mul seni veel aimugi pole – on terve maailm, fantasmide, teostuvate hüpoteeside, kaotatud kihlvedude ja valede ümberlukkamatu maailm, mille kiire läbiuurimine veenab mind sellesse teosesse mitte vähimatki parandust tegema. See raamat nõuab läbini edevat teaduslikku vaimu, seda läbini lapsikut distantseerumisvajadust, mida põhjustavad ajaloo kibedad õppetunnid. Ka sel korral, truuna oma alalisele soovile tüürida mööda igasugustest sentimentaalsetest takistustest, ei raiska ma aega, et mõista kohut nende üle oma algsetest kaasteelistest, kes löid kartma ja muutsid meelt; ma ei asenda nende nimesid, et anda raamatule tänapäevasemat ilmet. Meenutades, et vaimu kõige hinnalisemad anded ei ela üle vähimagi auraasu kaotust, ei tee ma muud, kui kinnitan oma vankumatut usku selle tegevuse põhimõttesse, mis pole mind kunagi alt vedanud ja mis näib väärivat heldemat, kõikehõlmavamat, pöörasemat pühendumust kui kunagi varem, ja seda seetõttu, et üksnes tema heidab, kuigi üksnes pikkade vaheaegade tagant, muutmisjõulisi kiiri, mis tõukuvad armust, mida ma vastandan jätkuvalt ja igati jumala armule.

SÜRREALISMI MANIFEST

(1924)

Nii suur on meie usk ellu, sellesse, mis on elus kõige eba-kindlam, ühesõnaga *reaalsesse* ellu, et lõpuks ta hääbub. Inimene, too parandamatu unistaja, kes on iga päevaga oma saatusega üha vähem rahul, suudab vaid hädavaevu hallata asju, mida on talle määratud kasutada ja mille omanikuks ta sai kas hõlbu või vaevaga, peaaegu küll alati vaevaga, sest ta nõustus tööd tegema, või vähemasti ei kohkunud tagasi selle ees, et proovida õnne (või seda, mida ta nimetab õnneks!). Nüüd on ta ülimalt vähenõudlik: ta teab, milliste naistega on ta lävinud, milliste naeruväärsete seiklustega kaasa läinud; nagu vastsündinut, nii jätavad tedagi külmaks nii rikkus kui ka vaesus ja mis puudutab südametunnistuse heakskiitu, siis möönan, et ta saab hõlpsasti läbi selletagi. Kui tal on alles veidigi vaimuärksust, ei jää tal üle muud kui pöörduda tagasi lapsepõlve, mis näib endiselt võluv, vaatamata laastamistööle, mida on seal korda saatnud kasvatajate hoolitsus. Seal laseb igasuguste jäikade piiride puudumine tal elada justkui mitut elu korraga; sellesse illusiooni teeb ta pesa; ta tahab tunda veel vaid kõige hetkelist ja ülimalt kergust. Lapsed lähevad igal hommikul teele muretult. Kõik on käeulatuses, kõige halvemadki ainelised olud on ülihead. Metsasalud on valged või mustad, keegi ei maga kunagi.

Ent tõsi on, et nii kaugele ei julgeta minna, ja küsimus polegi üksnes kauguses. Ohumärgid kuhjuvad, antakse alla, mõnest vallutusest loobutakse. Kujutlusvõimel, mis ei tunnistanud ennist ühtegi piiri, lubatakse nüüd tegutseda vaid juhuslikku kasu silmas pidades; selle madala rolliga ta aga kaua ei lepi ja umbes kahekümnenda eluaasta paiku otsustab ta jätta inimese tema pimedas saatuse hooleks.

Hiljem, tundes, kuidas igasugune elu mõte vähehaaval hääbub, ja võimetuna tõusma mõne erakordse olukorra, näiteks armastuse kõrgusele, üritab ta seda mõtet ühel või teisel moel tagasi saada, ent asjata. Sest nüüdsest allub ta ihu ja hingega praktilise kaalutluse võimule, mis ei kannata, et ta silmist lastakse. Kõik tema žestid on hädised, ideedel puudub lennukus. Iga sündmust, kõike, mis temaga juhtub või juhtuda võib, näeb ta veel üksnes seoses hulga sarnaste sündmustega, milles tema ise ei osalenud, *maha magatud* sündmustega. Või mis ma räägin, ta hindab olukorda, tuginedes üksnes ühele, teistest turvalisemate tagajärgedega sündmusele. Mitte mingil tingimusel ei näe ta neis oma pääsemist.

Kallis kujutlusvõime, enne kõike armastan sinus seda, et sa ei andesta.

„Vabadus“ on ainus sõna, mis mind veel erutab. Usun, et just vabadus sobib hoidma lõputult ülal vana head inimlikku fanatismi. Ta vastab kahtlemata minu ainsale õiguspärasele püüdlusele. Keset kõiki nurjatusi, mille me pärinud oleme, tuleb tunnistada, et meile on jäetud *kõige suurem* vaimne *vabadus*. Meie asi on sellega õigesti ümber käia. Orjastada

kujutlusvõime, kas või selle nimel, mida kutsutakse labaselt õnneks, tähendab reeta kogu meie sisemuses leiduv ülim õiglus. Üksnes kujutlusvõime abil saan ma aimu sellest, mis *võib olla*, ja sellest piisab, et pisutki pääseda kohutava keelu alt; piisab ka selleks, et võiksin anduda talle, kartmata eksimist (justkui oleks veel võimalik üldse eksida). Sest mil-lal hakkab kujutlusvõime halvaks muutuma ja kus lakkab vaimu kindlustunne? Kas pole eksimise võimalus vaimule pigem võimalus millekski heaks?

Jääb veel üle hullus, „hullus, mis kinni pannakse“,¹ nagu on nii hästi öeldud. Kas see või too teine ... Tegelikult teab igaüks, et hullude kinnipaneku tingib üksnes väike hulk seadusega karistatavaid tegusid ning et neist tegudest väl-jaspool ei ohusta mitte miski hullude vabadust (või seda, mida meie nende vabaduseks peame). Nõustun, et mingil määral on nad oma kujutlusvõime ohvrid, selles mõttes, et nad ei pruugi pöörata tähelepanu mõnele reeglile, mille rik-kumine, nagu igaüks hästi teadma peab, tekitab inimsoos ohutunnet. Ent sügav ükskõiksus, mida nad näitavad üles endi pihta suunatud kriitika ja isegi parandusmeetmete rakendamise vastu, lubab oletada, et kujutlusvõime pakub neile suurt lohutust ja et nende ulmad on neile küllalt kal-lid talumaks tõsiasja, et noil on väärtus üksnes nende endi jaoks. Ja tõepoolest, hallutsinatsioonid, illusioonid jms pole

¹ Tsitaat Arthur Rimbaud' kogumikust „Hooaeg põrgus“ („Une saison en enfer“). „*Aucun des sophismes de la folie, – la folie qu'on enferme, – n'a été oublié par moi ...*“ (olemas ka Lauri Leesi eestikeelne tõlge: Tallinn: Perioodika 1997). – *Tlk.*

sugugi tühised naudinguallikad. Neis on oma osa ka väga korrastatud sensuaalsusel ja ma tean, et veedaksin meeldivõõrutust, treenides seda kaunist käekest, mis Taine'i teose „Mõistmisvõimest“ („De l'intelligence“) viimastel lehekülgedel saadab korda kummastavaid nurjatusi.² Ma olen valmis veetma terve elu, et võita hullude usaldust. Need inimesed on märkimisväärselt ausad ja nende süüatus on võrreldav üksnes minu omaga. Selleks et avastada Ameerika, tuli Kolumbusel minna reisile koos hulludega. Ja vaadake, kuidas see hullus on kosunud ja kestma jäänud.

Mitte hirm hulluse ees ei sunni meid kujutlusvõime lippu poolde masti jätma.

Realistlik hoiak tuleb üle vaadata kohe pärast materialistlikku hoiakut. Viimane on muide esimesest märksa poeetilisem, sest eeldab inimeselt teatavat uhkust, mis on küll koletislik, kuid sellest hoolimata parem kui järjekordne ja veel põhjalikum mandumine. Ennekõike tuleks selles näha teretulnud vastulööki mõningatele naeruväärsetele spiritualistlikele tendentsidele. Lõppude lõpuks on materialistlik hoiak ikkagi seostatav mõningase mõttepeenusega.

Seevastu positivismist mõjutatud realistlik hoiak, uskamatus Toomast Anatole France'ini välja, näib mulle üpris

² Hippolyte Taine püüab mainitud teoses (1870) defineerida ja süstematiseerida „vaimu seadusi“ ja mõista, kuidas tekib teadmine. Taine tunneb huvi vaimus tekkivate piltide vastu ja võrdleb kujutletud pilte, sealhulgas hallutsinatsioone, nende piltidega, mis tekivad reaalse objekti aistimisel. – *Toim.*

vaenulik igasuguse intellektuaalse ja kõlbelise lennukuse suhtes. See tekitab minus õudust, sest koosneb üksnes keskpärasusest, vihast ja labasest enesega rahulolust. Just see hoiak sünnitab täna sel päeval neid jaburaid raamatuid ja solvavaid teatritükke. Ta kogub üha rohkem jõudu ajakirjanduses ja teeb takistusi nii teadusele kui ka kunstile, tulles avalikule arvamusele vastu selle madalaimates maitse-eelistustes; lollusega piirnev mõtteselgus, koeraelu. Suurimategi vaimude tegevus ei jää sellest puutumata; ahela kõige nõrgem lüli määrab viimaks nendegi taseme. Säärase asjade seisu naljakas tagajärg on näiteks romaanide üleküllus kirjanduses. Igaüks tuleb lagedale oma väikeste „tähelepanekutega“. Sanitaarsetel eesmärkidel tegi hr Paul Valéry viimati ettepaneku koguda ühte antoloogiasse kokku võimalikult suur hulk romaanide algusi, mille jaburusele pani ta suuri lootusi. Kaasatud oleksid olnud ka kõige kuulsamad autorid. See idee teeb taas kord au Paul Valéryle, kes kinnitas mõni aeg tagasi mulle, et mis romaanidesse puutub, siis tema ei nõustuks kunagi kirjutama: *Markiis väljus kell viis*. Ent kas ta on ka sõna pidanud?

Kui romaanides kohtab peaaegu eranditult eelnevas tsiitaadis näitlikustatud puhast ja lihtsat informeerivat stiili, siis sellepärast, et autorid, tuleb tunnistada, ei ole kuigi ambitsioonikad. Kõigi nende märkuste olustikuline iseloom, mõttetu detailsus paneb mind arvama, et ehk heidavad nad minu kulul nalja. Mind ei säästeta ühestki tegelaskuju puudutavast üksikasjast: on ta heledapäine, mis on tema nimi, kas me kohtume suvel? Kõik need küsimused leiavad

autori suval lõpliku vastuse; mulle ei jäeta muud õigust kui luba raamat sulgeda, mida ma juba esimese lehekülje paiku teengi. Ja kirjeldused! Nende tühisusele ei leidu võrdset; see pole muud kui kataloogipiltide asetamine üksteise peale, autor käib nendega ringi üha vabamalt, ta haarab kinni võimalusest mulle oma postkaarte nina alla toppida, üritab veenda mind oma klišeedega nõustuma:

*Kollaste tapeetidega, kurerehadega ja musliinist aknakardinatega väikest tuba, kuhu noormees astus, valgustas praegu loojenev päike heledasti ... Kuid toas polnud midagi iseäralikku. Mööblist, mis kõik oli väga vana ja kollasest puidust, seisis siin päratu suure kumera seljatoega sohva, vaheseinas tualettilaud ühes väikese peegluga, toolid mööda seinte ääri ja paar kollastes raamides odavat pilti, mis kujutasid saksa preiliseid, linnud käes, – see oli kogu mööbel.*³

Mul ei ole tuju tunnistada, et vaim võiks säärase *motiivide* vastu põgusatki huvi tunda. Mõni võib öelda, et see koolipoisilik visand on siin omal kohal ja et autoril olid

³ Fjodor Dostojevski, Kuritöö ja karistus. Tlk A. H. Tammsaare. Eesti Raamat 1987, lk 9. Dostojevski positsioon sürrealistlikus diskursuses on kahetine ning pole sugugi selge, miks valib Breton siinkohal romaanižanri hukkamõistmiseks näite just nimelt selle vene psühholoogilise realismi meistri tööst, kus lähemal vaatlusel ei näi seesugused kirjeldused sugugi tähendusest tühjad, vaid täidavad tegelaste hingeelu avamisel olulist funktsiooni. Samuti tasub meenutada, et esimese manifestiga samal aastal valminud Max Ernsti maalil „Au rendez-vous des amis“ („Sõprade kohtumisel“) kujutatakse Dostojevskit ühena sürrealismi vaimsetest eelkäijatest. – *Tlk.*

omad põhjused, miks mind just selles peatükis niimoodi tümitada. Ajaraisk nii ehk teisiti, sest mina tema tuppä ei astu. Teiste laiskus ja väsimus mind ei kütkesta. Ma olen liiga ebakindel elu sidususe suhtes, et pidada oma parimaid hetki võrdväärseks nendega, mis mööduvad masenduses, nõrkuses. Soovin, et kui enam midagi ei tunta, siis ka enam midagi ei öeldaks. Ja saage aru, et ma ei heida ette originaalsuse puudumist originaalsuse puudumise *pärast*. Väidan üksnes seda, et mina ei tõsta esile oma elu väärtusetuid hetki ning igaühest on vääritud kristalliseerida neid, mis talle väärtusetud näivad. Lubage mul selle toa kirjeldus koos paljude teistega *kõrvale heita*.

Vaata aga vaata, nüüd jõudsingi psühholoogiani, teemani, millega hoidun naljatamast.

Autor võtab sihikule ühe tegelase ja saadab siis oma kangelase maailma avastama. Ükstapuha, mis selle kangelasega, kelle löögid ja vastulöögid on imetlusväärselt etteaimatavad, ka ei juhtuks, peab ta hoolitsema selle eest, et ei ajaks luhta neid tehteid, mida temaga sooritatakse, jättes sealjuures just nimelt mulje, et ta need luhta ajab. Elumere lained näivad teda üles tõstvat, rullivat, neelavat, ent tema kuulub ikka ühte ja samasse *valmis* inimtüüpi. Lihtne malepartii, mis ei paku mulle vähimatki huvi, sest inimene, olgu ta milline tahes, on mulle kesine vastane. Ma ei kannata jaburaid vaidlusi ühe või teise käigu üle, kui küsimus pole võidus ega kaotuses. Ja kui mäng ei vääri küünlaid, kui objektiivne mõistus veab tema poole pöördumat kohutaval kombel alt – ja ta veabki –, siis kas ei oleks targem neist kategooriatest

hoiduda? „Mitmekesisus on niivõrd suur, et iga hääletoon, kõnnak, kõhatus, nuuskamine, iga aevastus ...“⁴ Kui ühes viljapeas pole kahte ühesugust tera, miks te siis tahate, et kirjeldaksin üht tera teise kaudu, kõigi teiste kaudu, et teeksin selle kergelt seeditavaks? Ajusid hällitab ravimatu maania kõik võõras kodustada, ära klassifitseerida. Analüüsiiha võtab võimust tunnete üle.⁵ Tulemuseks on pikad arutlused, millele annab veenmisjõu üksnes nende veidrus ja mis avaldavad lugejaile muljet ainult tänu oma abstraktsusele, üsna kehvasti definitsioonidele alluvale sõnavarale. Kui üldised ideed, mida filosoofia tänini arutlemiseks välja pakub, annaksid tunnistust otsustavast sissetungist avaramale võitlusväljale, oleksin mina esimene rõõmustama. Kuid ikka pole see midagi muud kui peenutsemine: tänini peidavad vaimukused ja muud head kombes meie eest üksteise võidu tõelist mõtet, mis otsib iseennast ega tegele pasjansi ladumisega. Mulle tundub, et iga tegu leiab õigustuse iseendas, vähemasti selle inimese jaoks, kes sõandas selle korda saata; et igale teole on antud kiirgav vägi, mida väiksemgi kommentaar loomuldasa pisendab. Selle kommentaari tõttu võib tegu mingil moel lausa tegemata jääda.

⁴ Blaise Pascal, *Pensées diverses I*. – Fragment n° 12/37

⁵ Barrès, Proust. – *Autori märkus*. Viitamata küll otseselt ühelegi Marcel Prousti või Auguste-Maurice Barrèsi teosele, võib siinses kontekstis nende kahe tema kaasaegse mainimisest välja lugeda Bretoni põlgust teatava naiiv-ratsionaliseeriva, psühholoogilises plaanis suurt üldistusjõudu taotleva, ent sürrealismile liialt lihtsustavana näiva kunstliku korrastatuse vastu – sürrealism, olles taotluselt sünteetiline, mõistab hukka usu, et tegelikkust saab puhta analüüsi abil kaardistada. – *Tlk*.